

YAPON TILIDA TRANSKRIPSIYA: FONETIK MOSLASHUV VA LINGVISTIK TRANSFORMATSIYALAR

Amirova Yulduz Qodirjon qizi

Ilmiy darajasi: magistr

Unvoni: yo'q

Lavozimi: o'qituvchi

Ish joyi: O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15198553>

Annotatsiya. Ushbu maqolada chet tillaridan yapon tiliga transkripsiyalash jarayonining lingvistik asoslari, usullari va muammolari tahlil qilinadi. Ayniqsa, fonetik va grafemik tafovutlar, yapon yozuv tizimining o'ziga xos bo'lgan cheklovlari, transkripsiya vaqtida sodir bo'ladigan fonologik adaptatsiyalar chuqur ko'rib chiqiladi. Misollar orqali chet so'zlarining katakana yozuvida aks etishi va yapon talaffuziga moslashtirilish jarayoni yoritiladi. Maqola transkripsiya jarayonining tilshunoslikdagi va madaniyatlararo muloqotdagi ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so'zlar: transkripsiya, yapon tili, katakana, fonetik moslashuv, chet tillar, fonologik adaptatsiya, yozuv tizimi, tilshunoslik.

ТРАНСКРИПЦИЯ НА ЯПОНСКОМ ЯЗЫКЕ: ФОНЕТИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ И ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ

Аннотация. В данной статье анализируются лингвистические основы, методы и проблемы транскрибирования иностранных слов на японский язык. Особое внимание уделяется фонетическим и графемным различиям, специфическим ограничениям японской письменности, а также фонологическим адаптациям, происходящим в процессе транскрипции. На примерах рассматриваются особенности записи иностранных слов с помощью катаканы и их адаптация к японскому произношению. Статья раскрывает значение транскрипции как в лингвистике, так и в межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: транскрипция, японский язык, катакана, фонетическая адаптация, иностранные языки, фонологическая адаптация, система письма, лингвистика.

TRANSCRIPTION IN JAPANESE: PHONETIC ADAPTATION AND LINGUISTIC TRANSFORMATIONS

Abstract. This article analyzes the linguistic foundations, methods, and challenges of transcribing foreign words into Japanese. Special attention is given to phonetic and graphemic differences, the unique constraints of the Japanese writing system, and the phonological adaptations involved in the transcription process. Through examples, the article explores how foreign words are represented in katakana and adjusted to fit Japanese pronunciation. It highlights the significance of transcription in both linguistics and intercultural communication.

Keywords: transcription, Japanese language, katakana, phonetic adaptation, foreign languages, phonological adaptation, writing system, linguistics

-Qanday qilib ‘Computer’ – ‘コンピューター’ ga aylanadi?-

Kirish. Hozirgi globallashuv davrida xorijiy tillarni, xususan, ingliz tilini o‘rganishga bo‘lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Chet tilini o‘zlashtirish jarayonida fonetik, leksik va grammatik jihatlar bilan bir qatorda grafik tizimning o‘ziga xos xususiyatlari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, ona tilimiz bo‘lgan o‘zbek tili bilan ingliz tili o‘rtasidagi farqlarning chuqur tahlili til o‘rganuvchilarga tilni to‘g‘ri talaffuz qilish, yozishda xatolarga yo‘l qo‘ymaslik va nutqda tabiiylikni ta‘minlashda ko‘maklashadi.

Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tillaridagi so‘zlarning fonetik va grafik jihatdan tafovutli jihatlarini tahlil qilinadi. Tillar orasidagi tovush tizimi va yozuv shakllarining farqlari aniq misollar yordamida yoritilib, o‘zbek tilida mavjud bo‘lmagan yoki boshqacha ifodalanadigan tovushlar ingliz tilidagi muayyan birliklar orqali qanday ifodalanishi ko‘rsatib o‘tiladi.

Maqolaning maqsadi — o‘zbek va ingliz tillari fonetikasi hamda grafikasi o‘rtasidagi muhim tafovutlarni ochib berish, ushbu tafovutlarni o‘rganish orqali til o‘rganuvchilarning fonetik va yozma savodxonligini oshirishga hissa qo‘shishdan iborat.

Zamonaviy yapon yozuvida chet tilidagi so‘zlar va xorijiy nomlar odatda yapon yozuv tizimining tarkibiy qismlaridan biri bo‘lgan katakana yozuvida yoziladi. Imkon qadar, manba tilidagi tovushlar yapon tilidagi eng yaqin tovushlarga moslashtiriladi va natija standart katakana belgilar yordamida transkripsiya qilinadi, ularning har biri bitta bo‘g‘inni (qat’iy mora¹) ifodalaydi. Masalan, Amerika アメリカ (A-me-ri-ka) deya qayd etiladi. Yapon tilida mavjud bo‘lmagan turli xil xorijiy tillardagi tovushlarni joylashtirish uchun standart katanani kuchaytirish uchun kengaytirilgan katakana tizimi ham ishlab chiqilgan.

¹ Mora ba’zi tillar fonologiyasidagi asosiy vaqt birligi bo‘lib, bo‘g‘inga teng yoki undan qisqaroqdir.

Katakana, hiragana kabi, tovushlar va belgilar o'rtasida birma-bir yozishmalarga ega.

Shuning uchun, so'zning "yaponcha tovushi" o'rnatilgandan so'ng, uning katakana imlosida (masalan, ingliz tilidagi imlodan farqli o'laroq) noaniqlik yo'q.

Transkripsiyaning kamroq tarqalgan shakli Ateji fonetik qiymatlari uchun kanji belgilaridan foydalanadi.

Katakanaga transkripsiya qilingan so'zning uzunligi. Yapon tili nisbatan murakkab kanji belgilari bilan yozilganligi sababli, yaponcha matn tushunarli bo'lishi uchun odatda kattaroq yozilishi kerak. Bundan tashqari, Kanji va Kana an'anaviy ravishda bir xil kenglik va balandlikda bo'lganligi sababli, yaponcha belgilar odatda lotin harflaridan ancha kattaroqdir. Kanji logografik va Kana butun bo'g'inlarni (moralarni) kodi bo'lganligi sababli, yapon yozuvining yuqori axborot zichligi odatda kattaroq matn bilan tenglashadi, shuning uchun yapon va ingliz matnlari taxminan bir xil bo'sh joy egallaydi. Ammo yapon fonotaktikasi va Kana tizimiga mos kelmaydigan ketma-ket undoshli chet el so'zlari bilan qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Masalan, "remote control" (pult) so'zi yapon tilidagi mashaqqatli リモートコントロール (ri-mō-to-ko-n-to-ro-ru) ga aylanadi. Bu yerda qo'shimcha unlilar [t] va [k] orasiga, [t] va [r] orasiga va so'z oxirida [r] dan keyin qo'shiladi hamda mo va ro unlilari inglizcha talaffuzga taqlid qilish uchun cho'zilgan. Bu qo'shimcha tovushlar so'z aytilganda so'zning uzunligini oshiribgina qolmay, balki yozilayotganda ham so'zni qattiq shishiradi. Shunday qilib, so'z odatda zamonaviy yapon nutqi va yozuvida oddiygina リモコン (ri-mo-ko-n) ga qisqartiriladi.

Bo'g'inlarga ajratish strukturasi. Yapon tilida yopiq bo'g'inlar kam bo'lganligi sababli, manba tildagi bo'g'in-oxirgi undoshlar ko'pincha bilvosita tushib qoladigan unli -u (yoki ba'zan -o yoki -i) kanallari bilan ifodalanadi. Masalan, Jim ismi ジム (Ji-mu) deb yoziladi. Shu metod ketma ket undoshli so'zlarga ham qo'llaniladi, masalan, "spring" スプリング (su-pu-ri-n-gu), "scratch" esa スクラッチ (su-ku-ra-cchi) shaklida transkripsiya qilinadi.

Diftonglar. Yapon tilida atigi beshta tub unli tovush bor, ularning har biri uzoq va qisqa shaklga ega sof unli (monoftong)lardir. Ingliz tilidagi unlilarni ifodalashda ma'lum darajada o'zgartirish kiritish kerak. Diftonglar unlilar ketma-ketligi bilan ifodalanadi va diftong emas, balki monoftonglar ketma-ketligi sifatida tanaffus bilan talaffuz qilinadi. Masalan: ブラウン Bu-ra-u-n "Brown", ナイス na-i-su "nice", ディア di-a "dear/deer", レアレア re-a "rare" va hokazo.

Ingliz tilidagi imlo <ore> (fonologik jihatdan /ɔ:/ (RP) yoki /ɔ:r/ (GA)) odatda yapon tilida o-a sifatida "diftonglanadi" (masalan, コア ko-a "core"). Ingliz tili /eɪ/ e-e (e-e-su "ace")

yoki e-i (su-pe-i-n "spain") sifatida transkripsiya qilinadi; shuningdek, /əʊ/ o-o (ショー sho-o "show") yoki o-u (シャドウ sha-do-u "shadow") sifatida transkripsiya qilinadi.

Fonemalar. Yapon tilida alohida l va r tovushlari mavjud emas va l- odatda r-ni ifodalovchi sifatida qabul qilinadigan kana yordamida transkripsiya qilinadi. Masalan, London ロンドン (Ro-n-do-n) ga aylanadi. Yapon tilida mavjud bo'lmagan boshqa tovushlar eng yaqin yapon ekvivalentiga aylantirilishi mumkin; masalan, Smith ismi スミス (Su-mi-su) deb transkripsiyalanadi. Chet tovushlarni yapon tilida ifodalash qiyin bo'lishi mumkin, buning natijasida フルシチョフ Furushichofu (Xrushchev), アリー・ハーメネー Arī Xameneī (Ali hamenei) kabi imlolar paydo bo'ladi. イツハク・パールマン Itsuhaku Paruman yoki イツァーク・パールマン Itsāku Paruman (Itzhak Perlman).

/w/ dan alohida fonema bo'lgan inglizcha ovozsiz labiallashgan frikativ /hw/ (orfografik jihatdan wh) ho(w)- sifatida transkripsiya qilinishi mumkin. Masalan, White - ホワイト Howaito, whale - ホエール hoēru. Fransuz /w/ odatda u sifatida transkripsiya qilinadi, lekin /wa/ ketma-ketligi o-(w)a (masalan, ポアロ Po-a-ro "Poirot") kabi.

Ingliz tili /ti(:)/ va /tɪ/ odatda チ chi (masalan, チーム chīmu "team") ga transkripsiya qilinadi, lekin ティ ti ham ishlatiladi (ティア tia "tear"). -tic qo'shimchasi チック -chikku yoki ティック -tikku ga ko'chirilishi mumkin. Biroq, -ty deyarli har doim *チ(ー) *-chi(i) emas, ティ(ー) -ti(i) ga transkripsiya qilinadi (masalan, パーティー pātī "party", インフィニティ infinity "infinity").

Ingliz /æ/ odatda a ga transkripsiya qilinadi; masalan. マン ma-n "man", チャネル cha-ne-ru "channel". /kæ/ va /gæ/ ketma-ketliklari ba'zan mos ravishda kya va gya ga transkripsiya qilinadi; masalan. キャンディ kyandi "candy", gya-ra-ku-shi-i "galaxy".

Qadimgi inglizcha -age /-ɪdʒ/ qo'shimchasi har doim "age" yoki "rage" kabi /eɪdʒ/ sifatida talaffuz qilinganidek -e-e-ji ga ko'chiriladi; masalan. メッセージ me-s-se-e-ji "message", パッケージ pa-k-ke-e-ji "package". Eng yangi -age /-ɑːʒ/ ko'proq "to'g'ri" -a-a-juga transkripsiyalangan; masalan, ミラージュ mi-ra-a-ju "mirage". Biroq, "garaj" /gə'raːʒ/ ko'proq ガレージ ga-re-e-ji ga transkripsiya qilinadi, Chunki u Buyuk britaniya ingliz tilisida muqobil talaffuz sifatida /'gæɪdʒ/ ga ham ega.

Turli tillardagi /v/ fonemasi b yoki v ga ko'chiriladi, garchi yapon tilida bunday ekvivalent /v/ fonema bor-yo'qligi noma'lum. Masalan, ベネチア Benechia / ヴェネツィア

Ve-ne-tsi-a “Venezia” (italyancha “Venice”), オーバー o-o-ba-a “over”, ラブ ra-bu / ラヴ ravu "love".

Nemischa /v/ (orfografik w) bir necha usulda transkripsiya qilinishi mumkin. Qadimgi so'zlarda u odatda w sifatida, masalan: Walküre "valkyrie" > ワルキューレ wa-ru-kyu-u-re.

Yangi transkripsiyalarda u v bo'lishi mumkin. Masalan: schwestern “sisters” > シュヴェエスタン shu-ve-su-tan.

Wa odatda ワ sifatida yoziladi, garchi ウア ba'zan qadimgi yunon yoki lotin transkripsiyalarida (masalan, ミネルウア Mi-ne-ru-wa "Minerva") ishlatiladi.

Bo'g'in yakuniy /n/ odatda moraik シ n yordamida transkripsiya qilingan bo'lsa-da, シ fransuz tilida dimog' unlilarni transkripsiya qilish uchun ishlatiladi, shuning uchun oxirgi / n/ bo'lgan fransuz so'zlari ko'pincha farqlash uchun ヌ nu dan foydalanadi, masalan. マドレーヌ Ma-do-re-e-nu "madeleine". Bu, ayniqsa, fransuz tilida erkak va ayol jinsidagi so'zni ajratish uchun ham qo'llaniladi, masalan. bon --> ボン bo-n, va bonne --> ボンヌ bo-n-nu (n harfi ba'zan ikki barobar ko'payadi, ayniqsa talaffuz qilinganda tushib qolsada fransuzcha orfografiyada ikkita n yoziladi).

Oddiy qisqa undoshlar oldingi unlining zaifligini aks ettirish uchun ikkilangan undoshlar sifatida transkripsiya qilinishi mumkin, garchi bu universal emas va juda ko'p istisnolar mavjud. Masalan: Inglizcha kick - キック ki-k-ku va castle - キャッスル kya-s-su-ru, lekin extra - エクストラ e-ku-su-to-ra va battle ba-to-ru. Bu amaliyot deyarli barcha ingliz shovqinli undoshlari, ularning jarangli va jarangsizligidan qat'i nazar (/k/, /g/, /s/, /z/, /f/ va boshqalar), shuningdek, nemischa va shotlandcha /x/, ba'zan esa /n/ va /m/ qo'llaniladi. Masalan: Inglizcha bag – バッグ ba-(g)-gu; Inglizcha Anna - アンナ A-n-na; Inglizcha gamma - ガンマ ga-n-ma; Inglizcha shuffle - シャッフル sha-f-fu-ru; Nemischa Mach - マッハ ma-h-ha, Masoch - マゾッホ Ma-zo-h-ho.

Ikkilangan undoshlar odatda izchil va ishonchli tarzda transkripsiya qilinadi, chunki ikkilanish yapon tilida ham mavjud. Faqatgina e'tiborga loyiq istisnolar /rr/ va /jɲ/, garchi /ll/ va /ʌʌ/ hali ham transkripsiya qilingan. Misollar: arabcha: الله, Allāh is アッラーフ A-r-ra-a-fu; Italiyancha Donatello ドナテッロ Do-na-te-r-ro; degli デッリ de-r-ri; lekin Verrocchio ヴェロッキオ Ve-ro-k-ki-o, Ve-r-ro-k-ki-o emas.

Italiyancha /ɲɲ/ oldingi unlining cho'zilgan qismi va /nj/ ketma-ketligi sifatida transkripsiya qilinishi mumkin. Misol uchun, Sardegna - サルデーニャ Sa-ru-de-e-nya.

Ingliz tilida so'zlashuvchilar italiyancha so'zlarni aytganidek, yapon tili odatda italiyancha glide /j/ ni uning asl mohiyatini aks ettirish uchun emas, balki izchillik va qulaylik uchun /i/ sifatida transkripsiya qiladi. Masalan, Venezia - ヴェネツィア Ve-ne-tsi-a, Sicilia - シチリア shi-chi-ri-a. Biroq, slavyan tillaridan yumshoq undoshlarning zamonaviy transkripsiyasi yōon² yordamida amalga oshiriladi, masalan: ruscha ピヤチゴルスク Pya-chi-go-ru-su-ku (Pyatigorsk), polyak ビェルスコ＝ビャワ Bye-ru-su-ko=bya-wa (Bielsko-Byala).

Cho'ziq unlilar. Cho'ziq unlilar, odatda, コーラ kōra (kola)da bo'lgani kabi cho'zilishni bildirish uchun klaviaturada “x+unli”ni(コウラ *koura) yozishdan ko'ra ー bilan yoziladi. Bu erda ikkita qoidabuzarlik mavjud. Birinchidan, oxirgi unlining cho'zilishi noaniq bo'lishi mumkin va vaqt o'tishi bilan yoki foydalanuvchilar orasida farq qilishi mumkin. Misol uchun, hozirgi Yaponiyada "kompyuter" odatda コンピューター konpyūtā (uzoq yakuniy) sifatida ifodalanadi, lekin ba'zi hollarda, masalan, kompyuter sanoatida, Yaponiya sanoat standartlariga rioya qilgan holda, u コンピュータ(konpyūta) sifatida ifodalanadi. Ikkinchidan, zamonaviy xitoy so'zlarida, xususan, oziq-ovqat nomlarida, ehtiyotkor transkripsiyada diftonglar yapon tilida cho'ziq unli bo'lib ko'rinsa ham, alohida unlilar bilan ifodalanadi; Bu, ayniqsa, òu bilan tez-tez uchraydi, ayniqsa, 豆 (soya), odatda トウ sifatida beriladi. Bundan tashqari, yapon transkripsiyasidagi uzun unlilar xitoycha talaffuzni aks ettirishi shart emas. Masalan, 東坡肉 “Dongo chochqa go'shti” pinyinida dōngpōròu (dōng·pō·ròu) yapon tilida ドンポーロウ donpōrou yoki トンポーロウ tonpōrou sifatida yoziladi. E'tibor bering, xitoy tilida pinyin ō yuqori tonni ifodalaydi, yapon tilida esa ō uzun unlini ifodalaydi va /d/ boshqacha talaffuz qilinadi (xitoycha /d/ yaponcha yoki inglizcha /t/ga o'xshaydi). Bu farq har doim ham kuzatilmaydi va atamaga qarab farqlanadi.

Uzun katakanalar. Hozirgi vaqtda yapon tilida mavjud bo'lmagan xorijiy tovushlarni aks ettirish uchun kengaytirilgan katakana tizimi ishlab chiqilgan. Ushbu yangi katakana shakllarining aksariyati standart katakana belgilaridan tashkil topgan digraflardir, ammo digraf birikmalarida yapon tub so'zlarida topilmaydi. Masalan, foto so'zi フォト (fo-to) tarzida transkripsiya qilinadi, bu yerda tuzilgan digraf フォ (fo) フ (fu) va kichik オ (o) ning yangi

² yapon tilining o'ziga xos xususiyati bo'lib, unda mora qo'shilgan [j] tovushi, ya'ni yumshatish belgisi bilan hosil bo'ladi.

birikma shaklidan iborat. Boshqa hollarda, yangi tovushlarni yaratish uchun yangi diakritika qo'llanilishi mumkin, masalan, vu uchun ヴ, jarangli talaffuzni ko'rsatish uchun dakuten³ bilan birlashtirilgan ウ (u) dan iborat.

Interpunkt. Yapon tili so'zlar orasida bo'sh joy qoldirmasdan yoziladi va tushunishga yordam berish uchun xorijiy iboralar va ismlar ba'zan so'zlarni ajratuvchi nakaguro (o'rta nuqta) deb nomlangan interpunkt bilan transliteratsiya qilinadi. Masalan, ビル・ゲイツ (Bill Geyts). O'quvchi iboradagi alohida o'zlashtirilgan so'zlarini biladi deb taxmin qilinganda, o'rta nuqta, ayniqsa, yaponcha ingliz so'zlari uchun tushiriladi. Masalan, コンピューターゲーム konpyūtā gēmu ("kompyuter o'yini") iborasi ikkita taniqli o'zlashma so'zni o'z ichiga oladi va shuning uchun o'rta nuqta bilan yozilmaydi.

Xulosa. Chet tillarini yapon tiliga transkripsiyalash jarayoni – bu faqatgina fonetik moslikni emas, balki madaniy va yozuv tizimi tafovutlarini ham hisobga oladigan murakkab va ko'p qirrali jarayondir. Ushbu maqolada ta'kidlanganidek, yapon yozuv tizimi, xususan katakana, chet el so'zlarini o'zlashtirishda o'ziga xos fonotaktik va grafemik cheklovlarga ega bo'lib, ularni yengish uchun turli fonologik adaptatsiyalar amalga oshiriladi. Bunda qo'shimcha unlilar kiritilishi, bo'g'inli tuzilishning saqlanishi, diftonglar o'rniga monoftonglar ketma-ketligining qo'llanilishi, shuningdek, yapon tilida mavjud bo'lmagan tovushlarning eng yaqin alternativalar bilan almashtirilishi kabi usullar muhim rol o'ynaydi.

Bu transkripsiya jarayonining umumiy maqsadi — chet tilidagi so'zning yapon tilidagi talaffuz va yozuvda eng yaqin shaklini yaratish bo'lib, bu orqali yapon tilidagi matnlarning aniqligi, o'qilishi va fonetik uyg'unligi ta'minlanadi. Transkripsiya nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatlararo muloqot va tarjima sohalarida ham muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun, chet tillarni yapon tiliga moslashtirish masalasini chuqur o'rganish, bu boradagi yangi tendensiyalar va yechimlarni tahlil qilish bugungi global tilshunoslik uchun dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

REFERENCES

1. Hashi "Hentaigana: How Japanese Went from Illegible to Legible in 100 Years". Asahi publishing, 2012

³ bo'g'inning undoshi jarangli talaffuz qilinishi kerakligini bildirish uchun yapon kana bo'g'inlarida ko'pincha ishlatiladigan diakritikdir.

2. Kess, Joseph F.; Miyamoto, Tadao “The Japanese Mental Lexicon: Psycholinguistics Studies of Kana and Kanji Processing.” John Benjamins Publishing. 1999, p. 107.
3. Nakajima, Kazuko “Learning Japanese in the Network Society.” University of Calgary Press. 2002 p. 12.
4. Schweitzer, Ryan Michael. "Alphabet Transition in Uzbekistan: Political Implications and Influences on Uzbek Identity" (PDF). Central Asia Program.
5. 岡本佐智子『外国の地名表記の現状と課題—教科書および副教材における表記の「ゆれ」から—』2018、p. 4-15
6. 帯谷知可、「ウズベキスタンを知るための 60 章」明石書店、2018、p. 2
7. 河村康之「地球の歩き方 中央アジア サマルカンドとシルクロードの国々」Globe-trotter travel guidebook, 2015-2016
8. 高橋巖根「ウズベキスタン 民族・歴史・国家」創土社、2005
9. 本田智比古 「教科書における地名表記に対する取り組みと課題」 e-journal、2017、p. 145